

ИМАҚЛЫҚ

Каңигақңызу аттың түркінде.

Сивукуль нықынапихтақуқ кәнишатагъюхақ.
Нықынапихтақуқ. Рыпаль ынкам тыгмегит тыңдырымың ахтуғягутакут пұымсухенам. Нықынапихтақуқ. Інкам авупихтақут, калъықипихтақут. Агұатахпак, сұна имихтихтақат, қантагурақ. Таұатын ақсинаққаңдан илисисимакыпихтақат.

Авупихтақут нықылдақ: мантак, агвывалъук, натын пекікит . кәниқ пылъугақңан пигутыпихтақа. Акуна тыгмегитакуқ. Акуна нунивак найитуқ. Ситаманың лъика уйъинекыkit.

— Самың-ам нығақат?

— Тамана амалын минлъыхсаңтың нықыкақат.

Інкам агвыңылъұлақтара, накын ипа нунаның тутыпихтақут кымгингапихъигит ют. Нығынгильдім кымгимакут. Сама авакутаҳтуқат гынринақтъуки. Рыпаль ылъынит нығылотақъянатың. Иқтімайың. Илет ыглықсималътың ынугақут, салугақут.

Илет тутақут агвығмун-ам, агвығмың нығывалъакут. Пилалтығмың амалын икултығмың нығывалъалътың ақитухтақут. Нынлутегын агвынумалғе антъупигмың упынгами. Гүасақ наңытыпихъуку игунапен пиламат. Нықынапихсимат, нақам гүарат питақуқ нықнитақуқ.

Акуна айвығаҳпныаки Нувуқами.

Інкам-ам ақылъқақ нақын ипа тутыпихсимаўқ минагнелге. Этам игунапен акуна нуна нығыфкамат таўани.

Уйъогаку-ам атыңта. Мугултығе. Лъыган атыңтыпихта. Гүентолам қулигатетықут. Тага Нынлю атыңта. Кийыпен. Илет анахтут. Таұхқын гүатын унуга. Агулепихсима аниңта. Таұани ыглықтыпихтақъялғе. Агулекумаўқ. Илупут лъыган сиғлығоқут. Унухпак қавангитуқут. Нақам унук тақлъиохаглуку.

Ыұтыңақу-ам унопилуку ысқапатыткупихтақат.
Ысқагнақыпихтақат. Суна сикулыгун ысқапакут. Накальу юк.

Қынгүат қашурақ ыұтықатагенаку унікпаҳтут: лъика, гук, тайкана юк. Юрагаңсугнитуқ. Этү алъагүа?

Сикурагам қайцани, микағапим қайцани. Лъика танғыгутакук. Тауатын ыхнъыхсилькагагат. Ыұтықатаку-ам қатнуҳтут. Тана лъыган ысқаяхтың пикльуку қатнуҳтут. Тыңанухан мотористы-кльуку. Сак, қанлияқит юк лъоган.

Сак, таўгенақ микағапим сикум қайцантакуқ, ақумгакуқ. Лъыган тана имақ нальиқан пияҳқақ. Аңуфкарагат-ам, аңомыхтыхуыкат. Рыпалъ ықцани қияүқ. Ағигутат.

— Аниҳта ивыруңлуку-лъю?
— И-и, ивыруңлуку-лъю. Сукапигмың тагутат. Нақам тана Тыңанухан илисимапихлъығе. Анахтат.

ЭМУН – СИТҚУНАГМИ

Укйъугак агвыңақут. Ситқунагмит агвыңытупихтут. Агвыңақут.

Ынкам унавық пыгулькусит анлъупигүақылгит. Польатыхкақ пыгоқат углапик. Ынкам-ам укйъугақнақу, ыгнық тақлъирихълықъяқнақу, қайгүа нанитагамалуку, ҳатахсекут. Мантак маюқапихтақат-ам, таўхын тумвахтылъҳаглуку, салихтугақут тунумыхтыхун. Аңогутыт алңаглуки лъыган, пиңаюхқаугақылгит натын сайиүұтыт. Пиниҳқапиругат. Атамоянкут, Қергытагынкут, Пытуганкут сайилгит. Аңогутыт нукуфтакет тунумыхтыни алңаглуки. Мантығалькусим тунони. Таухын илисақут саяеҳалгит. Лъыган таўәни кина лъыган илисақуқ.

Иякункут, Пытуганкут, Ңаңакункут саюсигекут. Аңланиягаңақут. Қайгиңақут, илисақут. Ниқұғнақыпихтақукут, қаку кек агүилььықат. Пахсиңапихтақукут. Лъыган тағсиўкахқаның агуқақет. Хұанқута анату тана Иякунеун ситқунагминулге. Тағсиўкахқаның агуқақетыкут. Хұанқута амта тағсиўканльақетыкут.

Қынгүәт атасими ыгныгми туқльугақет илатың полъаяхқанун.

– Ук, қамай, саөхси ! Эгэ-эй ! – Углат касутақут ситқунагмит мантыға хәлльугмун.

Акмайъолилттың. Миниқугақет мантагның, қүйцим ныққаның, агвығым ныққаның. Игалекут полъалътың.

ҚАГАМ ҚУЛИГАМСО

Тыкисималге Нувуқамун сивулиқ ыскухты амалыи ынқақақат утуқаныхтамта нувуқаҳмит. Пинипихсимаўқ тана ыскухты. Атама Қергытагым қулигамсусимана, тыкитыклъуни кальыхсаўхсимет нувуқаҳмит. Тағеңәнкуни нақам кальыхтақет. Таўани сивукуль ыскугъяуҳсимат сивулит ыскулғит, таўани лъыган амта ылъыңа ытакуқ. Кылыхтүгекут нувуқаҳминың ыскулғит қангутикнъагунилуки артелыт.

– Саўгат артелыт? – апықагакут, гүк, аңукағат.
– Гүк, натын нутагингатун ысаҳқат юпит ынкам натын тығигнегақъяҳқат.

Таўатылнат қанғыт, гүк, алиңыфкақет ситқунагмит, маюгегмит, имтүгмит. Натын синит аńяҳтутыт гүаягнаюклъуки.

Суная, гүк, пекүк, натын хұанқумтының тукпимаяптур тунлышқыйипут иқйаниталгенун. Натын ылъыңит акуна ивырулгумалғит аньени. Акуна унаҳсемының санаңалге ытфик тукпимая.

Нальцани Нувуқам ысimalге илиры Имақлъик. Таўа-
вималғит тасаманлықылътың Нувуқамың Нутетегынкүк Рахтыңагульу, амта илет. Таўавық амта пимауқ Напасам игныга Тыңекейин. Имақлъини ыхкитаганғата микисқит ыскугумет Николай Кузнецовым. Умелыкума-ам нунам Тыңарын. Атасимың мугунаамалуку Тыңарын, гүк, мылгарима Тыңекейим. Таўхқын тана юқ итыхсимат-ам, туқусимат.

Тумаңнақумалуки Советыт нунами, гүк,
кальыхқарагъяуҳсимет нувуқаҳмит, қулигамсулъуки на-
тын ысаҳқат кальыгутыкүмың. Таўатын катымалғит, гүк,
мулупихтақут.

Мумихсильтыңоқут-ам сивулит комсомолыт. Мугу-
сильтыт нувуқаҳмит никуйилнүт, натын иқйаниталғит ынкам
иқйанилнүт навгасигақъяҳқат питутальұтың. Сивулит комсо-
молыт амта ылъымыхтының никуйилнүт пинитун. Тарасовын
пекылге: «Атасиқун лъиқуғси, пинитун лъиҳлъықуси»

Сивулим артелым умелыкума Аёок. Тагани энмет утуқагрумалге. Нувуқаҳмит пиниқыпихсимат, акуна ануқагаҳтумагмың. Августыми 1933 гиүгими Олығмың аньяқун тыкисимаўқ анлъунгилңук юк. Қылыги ыскуұтынумаўқ. Пимет, гүк, унавық атхамалгит ағнагат, нукалъпегат, уноку кальыхнаугнилуки ыскуғвигми. Ыскуұтым ыскуғвигмун маюет тутумегит.

Атықума нутагингам ыскуұтым Елена Ольшевская. Унококу, гүк, кальыхситет нувуқаҳмит. Таңым мулупихльутың катымамат. Ыскуғвик тақьяхқанилуку сивулимун сентябримун. Олығмың таўхын тыкисимет алңагитат, Нувуқаҳмит ыскуғвик тақнақумат саналуку ыскуғъаяхқанун миқискинун. Олыналуку апығъяўхсимат нутагингақ ыскуұты.

Идет, гүк, ыскуғъаяхқат итакумаяғет аңаюқета. Алиңылттың аңқигнагнаюката. Гуни сагиқаҳсимат сивулит ыскуұтыт, гүк. Ну-тапик натын никумат ют: натын пинитун ынъақъяуҳсаҳқат.

ЮПИТ АТУТЦИТ, САЮТЦИТ

Кагам қулигамсукаңт атутыт, саютыт. Укйъугагның полъаситумат нувуқаңмит. Илет атуситумат, илет саюсигитумат.

Августыми игалуми қенүхсаўхтақа мулулуни илини. Пинихқаўхтақңаку силья, сали қелималуку қафсит ют сайнгүакут сильами манихсақыңами аҳпакуғвигми. Никугақут нувуқаңмит полъасинаңилуки, касугатақут лъыган таўавык. Агнат аглукатың тақңақельуки полъасияхълықылтың. полъасекылгит гүаникуюхълыку-лъу. Пинихқаның гутысхалътың полъасиягатақут. Ют-ам, нукальпет қыхсулгеның гутысхалътың. Агнат нальогруиналътың. Ют-ам камыгақут ынлықналгеның амта.

Калъыхсималуки ют, атухтыт қангутақут натылнуң атун сивулихқутыкъяңқат. Саятың ют ныңухтақет, мысахтақет. Сивукуль сукетырагалътың анпыхтақат атун, таўхын наңыкатақңан саятың қулмун маюхтақет, атуғакут анлитун. Сивукуль тухумигақут, путурагақут. Таўхын саюгакут қафсилттың, малгульттың. Илини агнаң ынкам юк. Қалояхтақут атығақңата қаңанкыхтат. Накын ипа агеҳтулгит никутнакут. Йыграт айъпитңаның атуғақңата атухтыт. Қынгүат қалояхтақңамың атығақут аңукағат, ағыльқогат.

Қаңанкыхсимат Тутоя, Палахун, Тымңагун, Рахтыңаун, Қыхсук, Кымлиңа, Имақельиң, Хушеун ынкам иlet.

Ют акулниңың – Синациң, Тыңетегын, Умқа, Ияйын, Хальхегын, Атуйиң, таўхын анлинхагның қаңанкыхимат Яков Тагъёк, Тулукаң, Тевельтегын, Эмутегын, Борис Тңаун, Аңқаун.

Матыми нунани лъыган полъасильттыңқақуң. Ығлыгусильттыңокут Мылаткын, Тагъёк, Семен Эмутегын, Акукын. Пинитун аглульхакун Маргарита Глухих тунумат «Знак Почета», «Эргипы аглухтыңа РФ».

Нувуқами саютыт, атутыт амалькам лъиңа ыйъутықумет юпит.

УТОЮК

Қагам қулигамсо.

Утоюк – игныга Пытугам. Агвинылгумат авақутет Пытуганкук Пуенәлъу. Уюget Нануқ, Ататегын, наягат Тегрен. Утоюк нукалъпегатминың қаримамаўк. Умьюгаҳтумаўк нақам. Нақам илукыхтут анамыхтыситун. Ылъцита мантыгени ыскульхагумаўца. Пуена анит ысха пинипихтук.

Қонпың гүй ынқақанка комсомолынумалгит нукалъпет Утоюк, Уйгак, Лъайвоқын, Хухынкаун, Рұлтын, Кальук, Ситцеун. Ылъцита сивулилтъың илисимат русит улот, мумихсильтынумат. Акуна илета қанғунъанигақет. Эхурнам таўа икаюгнақумет нуналгутытың.

Сивулими ығныгани сентябрым ыскугъяҳтукут нутагингагмун ыскугвигмун. Игунени классыни ытыфсимет лозунгыт, алңашет В.И. Лениным, К.Марксым, Ф.Энгельсым, И.Сталиным.

Сивулими урограми қанғинамат Е.Ольшевская, мумихльуку қанылъча.

1933 гиүгимың қынлықлұнуни икихсимат ыскугвик нутагингақ, Утоюк ныгогумат секретарынұлуку комсомолыни.

Утуқагрут ют илета умиклъуки тамакут анлинҳат, икаюгақылгит ыскуҳтынун ыльиқумет.

Тридцатыни гиүгини тумаҳсимат сивулик нунам советца. Утоюк таўани умелгүхтук. Сали анлинҳапилуни. Иlet утуқат пекут, гүк, анлинҳақ тана мулунагутук аглуглуни. Эхурнам ыглыгусильтынумаўк илисималуни.

Таўхқын туюмат Янракыннутамун. Таўхқын алнақтутғъяҳтумет юйт Күглусим. Таным пинитун тана ыглыгусима.

Құлыт гиүгит Нұвукам нунам советцани аглумауқ. Олыгмун нұхсимат, ыльцан таўани икаюма Ёорело умелгүхсийъылуку Олгым советцани. Ылъца секретарынұхсимауқ Советцани Олгым.

Анýисуҳқумат тагани выборыт. Нақам декабры сильальусимаўқ. Таўатытыңган тугулуку урна, таўавык ыкақыет алнат нығогильтыгмун аталгит.

Нувуқамун пыюгмың қатнумауқ. Малғұнғанғиниңгыт ығнығыт китүхтүт тықитыхынан Олығмун. Қинқу инсигвигмит мұғасильтыңата ыглыхълығим ысҳама түмым ағұатқані танғыгульығе сұна уна. Қифлъуки қиқмини касума тана ысҳаяни. Ағулехъльуки қиқмини. Таўаникагақ ысҳама ақумгалғе юк. Эгун тугумекума кавилғемың қанталық урна. Касутглуни ысҳатыяқи, айхета юм тугумекъя тана санлак анлъунгилнук.

Таўатын Утоюк лъика аглукани ыглыгульуку пияқумаўқ.

Ихка пинитун ысқанъанихтук. Эхурнам ысқагъяхтугақанка тыңағутыт тулъыгит. Тулуца Қышымун лъималге. Пекүк, қанғутңамқу, гүк, қонпың ағյюқақуқ алғевигминун нунамун. Сали пиңаюнағвинылыгның гиугилгухъло Қергытагым анья-кун аньяқо. Аньяқут Лъугагун, Атамоя, Ңаңақуқ ынкам гүи. Та-кут ыскугуматна. Капилъыпимаўқ Суная. Лъыган ылькухълуки тыгит канақыет қангитхун.

Симем қангитхун канақатыки? – апытақақа.

– Натын, гүк, тапханлъақылғиттыгим тымкенең. Аньянгилңут икаюғақапут.

Қонпың ануқагат пекетыкут: қонпың ныңиқұтлугуки тыгит пинақут, утуқат гынрекълъуки. Ылъыпси нықынхөхүсі, ке-ам ыльңит ануқагат нықыңулъықаки?

Пекәқа, қонпың алигнақылғе нықнелъық.

– Илини, гүк, ануқынхтыпихтақа, таўгенақ ивыругыт улигақет. Үймығмың пинаюклъуки. Илисимакыпихлъуку имақ ынъахтук, – пекүк.

Атасимың айвығнегумакут Имақтыймагүатнани. Тепқеланкук Қылғылъу мылгаримың қағсиның айвығаҳтук. Унитапут сикуми амилгит. Хұаңқута-ам, гүи, Нутетегын, Напаюк, Хотхыргын айвығнегақукут.

Хотхыргым капумаяга айвық. Салуни, уұқаҳтук ань-ям қайңанун айвық. Айъпиның капыйани таным униүхта. Қынгүят касуғаҳпут айвық. Саяқаглуни, уұқаҳтук ань-ям қайңанун. Хұаңқутгун Напаюклъу сивуягмун агукук. Анлинхайғақылғекүк. Сивуягмың ысқапақапук лъиқа киногми. Айвық амалы қывлуни лъиқа ум тухкагагминың Хотхыргын аңуяхга капттықтұлуку. Нақам мылгаре саникагани авесимаўқ. Нақам тугунақығмың кимаугеқа айвығым. Налъиглуни туахта мылгарини. Ҳулигнақъяға, ифқага хуни. Нақам лъыган айвығым

аңунақаң Хотхырғын тухкагагминың. Хулига қынгүат мылгарини. Акухълыгым Нутетегым агитыка:

«Ыхутыхпынан, налихпут ыхуфикалдықан! Гүимнун мылгари ыхийгу!»

Нутетегым акуқага мылгари, ылъиминың ыхута. Туқутышта.

Нақам тагани бердансурагат утуқат. Ысқағъяқывут, Нутетегым гина апйұмының иқа. Напаюокльу ынлапихтукук. Иlet тамакут амта.

Сороковойни гиүгини лъымыхуматқа ивырухтыңуло иленилъу регаль нувуқаҳмини Имақттынун. Тана илиры тыгихтук, сама ипа сатук. Акмалеңағнегақукут упынгами. Ситохтупихтук акуна. Пайгутақнамта элитлъу польасекукут. Таўхқын пильум кинони ынлъахсимат умелгыт агуисийқылъта илирымың. Тана ынлъахлъық алегумауқ 1948 гиугими. Пятидесятни гиугини-ам Нувуқамун тықисаухтут умелгыт округымың, районымың. Катымақнамың пекүт, гүк, Нувуқаң нутагингагның ытфинлъагнетуқ. Иlet иқъянимаяхтут агуинъыгмың нунамыхтының. Тагани секретарыңумалғе партийны организациями Укилге.

Қынгүат нухтыфкагетыкут Нанимун. Ытфината. Углақ юқ аңқигнагъяухтук. Микисқит авағлуку улуйың. Таўхқын нухтетыкут Қышымун. Мугунъельыгемун. Нулеңа Мукулук пигутук. Кийима анлисаганка авақутапук.

Таўани мулулъун қанғусимакук Тулуңалъу. Сиглытун ытыңғагми аваругутықльуку лъика лъимаўқ атун.

РУЛЬТЫҢА-ИРГУЛАН

Такут қулигамсүт алңаманка Рультыңамың-нұвқаҳмимың. Нұвуқақ лъиқа қыпышаңаң мәлгүннүн ытфигнүн күйгымың – укух-күгміт ылъығит үкани, ахкүгміт ылъығит инлонтуныңані.

Атасимың үкійум ығнығані саюхтутақут. Ануқтінған, піхсінған нывеңсат анақут сильзамун сиңиңанун күйгым саюхтілъықылътың. Үтықсилгіт агеқут. Таўхын үтығнігакут. Таўатылнұгмың алмисилгумат.

Қамигалъхагылътың сильзамун ануситет аңқат. Упынгамі аньяпіт қамигақет сиңиңанун имам. Аньяхтунығмың сағиқнелъықылътың. Қамигалгіт гүатапик пугнылияққаұғақут. Пугнігакут гүатын: ығыфтақет тунук қыпуглук, әгілъиглук, илақат ныңсам мысеганың, апымың илақлъуку. Пугнық қыңсұхтук. Айлұт қаюқат имигақет ыңкам аңохтыңита аньят тугокет. Үнопилуку, сали тарумалуку қамигакут. Анохтыңинун аньям малиагатақут миқисқіт. Натын нығыфқагилъхагылътың пугнық тунқугақат миқисқинун. Кукупинкүт пугныхқетақут. Тугутақут галетының, таухын тунқугақет. Аёонкүт пугнігакут ульқилиглук. Нықнипихтут. Үнопилуку, сали таруглук.

Атасимың анылъхутымлъу Эмульу малигунъақукук Аёонкунун. Үнопилуку ют атқақут унавық. Ыкнылилътың. Утақамалъуң атқаяхқанун қавамакук. Ағвық қем сиңиңанун тагутақнатхун лъилақат лъыған мантак қем сиңиңанун. Ағнат агуқақут, минитақет мантагның, нықының.

Кегми құмақңаку нуна, қанекет қиқмігогыт. Үкійуми калъыхтақет хұаңкұта ынагатыхкапут. Кегақңаку-ам пыгоқет нұнамун. Таўатысимат пит алмисит. Таўхын ныгутақут. Кінкүт лъыған нымытхұалгіт ипа нығыфқагияхтугақут.

Гуентоланкүт нығыфқагияхтугақут Қигніктүм қайңанун, Келңетегынкүт уйғахлъугмун Калңагмың аты-лығмун. Мамроҳпагміт аньяпітхун аңоқат Мамроҳпак. Ныгутылъхагылътың нунивекут, үкійуми нығъяхқаның.

Нувуқами лъыган атылгумат игунагмың нунаврыгат – Ағвыңалок, Үқигалок, Ахтагвик, Нонақ, Акулик, Уйвақ. Кегми анъяпітхұна аңоқапут ытфихкопут. Итақетыкту агулақұтвилыгни Нонагни, Уйвами, Исагни, Ахтагвигни. Атасимың пимакут Уйвамун. Таўани углаҳтут найқұхқөйт. Углат нунанусимет. Күлигамсугақут таўатын.

Гүк, укійұтгасапик таўатын аңуясогыт сугумат. Углак юқ туқусимат. Санлуқ амта ытфикъягат юпит. Юит тамум нунам наңысимет, гүк. Олғым туңыңаның, гүк, аңуясогыт пилгит, туқуқумат югның, тұмыни лъыган ылъыгеның.

Укійұтгасак, гүк, Нувуқақ юхтупихсаңақтук. Ынкам нувуқақмит афқунъакумат нунайың. Игунета анльут уйгит айнухұмет кавилгеның айнугусаның. Ылъымыхтының санамаяғмыхтының. Силья нақам пиниңқапимаўқ тами ығнығми. Анлъугмың унахсемың санасимат суплъулгулуку ынкам пытумат ыпнъамун. Анағұакцан, гүк, акуна Имаиқельини ниқұгнамаук. Қаманун пытуглуки капутыт. Игунапигмың нувуқақмит аңусимат сильамун. Ниқумат: санлугмит туқуқаманилуки.

Аңуясогыт ығлықнилуки Нувуқамун.

Пильуғялғит ағиҳтут Қигниқтұмың. Ысқағъяқит, тасама лъыган ағекут, гүаймаугипихтақут. Игунапигмың. Акуна атхангитут сугулғит. Утығмун қатнумат. Тұмыми, гүк, сугумалғит пақытет қуйңилъхыт. Анльут қуйңиқұхтыт эгун амалы қуйңиғмыхтыни ысимат. Мантыгами ысимат аңуқагақ ынкам ылътует.

Аңуқагақ, гүк, аңқунлъахтумаўқ. Пытуглуки аңқунун қуйңим ныныққогит акнығит ыпылғит.

Аңуқагақ нутагингамалуни, гүк, капильыпимаўқ. Такут аңуясогыт қуйңильығнун тутнамың, умелгат эгун утуқа амта. Пе, гүк, аңуқагам:

– Утуқагукук хұаңқұтнун, сивукуль пильальунун. Аныхтук аңуясок. Ылъутуганни нукалъпегак пек: «Пильасималъун мығнұхсугнийкума ыхунъакыйык аңуясок». Пильатук.

Мыгнуұсунитуқ күйцилъық аңуқағақ. Илин ылтутын ыхута аңуясок, айпин инлонтуңыңаның амта ыхута. Аўгым ик рыпалъ сапак аңуясогым.

— Пилькахпина, опопын түкүйңа.

Аңуқагам капа. Нунамун пыглыхъуку иңига. Иңа, гук, рыпаль анқаҳсита. Таўатын қулигамсумат. Аңуқагам күйнильхым иумент иғунета нуналгутыни. Накын пикыңамат такут аңуясоғыт?

АКУКЫН

Ипа ытенаисаугақылгит тымца лъыган нувуқаҳмит. Санамсиңағақылгит гүатын тымца сангитақңамын. Сұқаның қалунълақылгит, натын Қаўгани тана қалювигүәкү. Углагим-сухенам пыгоқыкет қумагурат тайпагавык апымы ығанлъаглуку. Ынкам ахпалгигақылгит, наң құлықаҳсакылгит.

Упынгаглуку сиытграглукى ныгақыкет. Макльахтыпихтақылгит упынгами аньяғъяўхтақнамын. Макльит лъыган гүатын амийилькет, пилаглукى, гүатын лъыган кыпакыкет тагавык акамльуглукى.

Тапхахқаўғақылгит. Уяхқаўғақылгит. Анлъугни мантығани калъыхтақылгит атусилтъыт. Илисақут. Углат ют атуси-тумалгит. Силья пинихқаўхтақңаку сукапигмың атҳақылгит, пинақныңтухсимат қонырың. Укйъуми малғукақут, пинаюкақут ныұсқакут. Ынкам нукалъпегат қонпың пайқаҳсекут. Нунивак наўғақңан ағнагат агулахқугақут, агуқақет санилитың мантығам юит.

Суна лъыган ыхсилькит. Акуна нальогринат сиглыққаңцата, натыхкет иклүүки, акматаңқаның санатаңут. Агнат сильагет атылгокут – кугаят. Таўатылнұгның атакут пайызнаңқаңнамыхтынұн ағыфсак. Күгаяльтың пеҳтүгъяхтуғакут. Пеҳтүгакылгит атулгит. Қан атусат ағвық тана калаят. Ығлыгуси-
малуку түйүткатаңнатху, унавық қаўгъямун қанлекңцата.

Синъыаглұни тана ағилуни атуғақылғе.

— Агнак?

—И-и-и. Такут агвыңылгит анит, накальу нулега.

Атутыңқақут алъакағмың. Такут калагенайитут. Яралтың агеқылгит. Агилгит ярагнеқет. Лъыган игунағмың мантығами саялгумат. Аңаљкут саєт алъакета лъиңакут. Қонырың игунета санкүтүт польакқата атугақыйеет мантығами ылъиқыйитет. Пығоқет мантығам агүатңани. Киени польванақақцата амоқет.

Апака Илаңа аңаљкумаўқ. Аңаљкумамиўқ Савлум нулега. Апама туклұтуғақцани тугоқа саяқ ынкам мумық. Мумығмың пилуки увингит акуна пиниҳсагаңғюнамет аңқигіналгит.

Атасимың мантығамтыни ылъынғауҳсисимаўқ сагушкақ, наним қайнани ымынлъақылгит. Апама Савлук пе: «ЫІта ылъыпк агулеңнақиўң кусиҳталғе. Гүи ахтугақа». Савлум нукувлуни, қысиқаглуки айхани сапа кусиҳталғе. Кусиҳтагнанихтүк. Апака Илаңа нутагингамалуни агвығелгенун анүяпит аньяхлъинун ықақук, гүк. Таўхын акуна мылгариңақылгит. Ылъыңа кун мылгарилгумаўқ апығақыйеңиң «Тоти». На айнұхақыкет си-тогым мысеганың. Таўхын тықитақет түмынат. Унахсеның санакыңат алъиқат.

Лъунегун анавут аньяқылғе. Таўатын қулиғамсусимаңа, гүк, атасимың ағиҳсимальуки аньят қенугутыпихсимет. Нақам аньяқылгит аңомың. Аңохтыт Лъунегун, гүк, пет: ыта нығыф-каги. Нақам икаюҳтықақыкет амалың ахльут. Сивонун аньям пикағлуни нығыфкагет нықыкувингагның, тауғақыкувингагның. Мулухпышнатың пугаҳкут аньям агүатңакун ахльут. Акуна тана қынлықтұку сикпаҳтагнанихтүк аньям қайңанун. Лъиқа түмылімет ахльут аньяқ. Таўатын тусимат кылонун.

Атасимың Илаңа Анушвиҳтүк. Итхами мантығамун, натығмың ниқуйқылуни кафсаҳтахтүк. Алъпахтүк таўға юк лъиқа қиңаңсунғалғе. Нақам натығми ытывңақук нанум аме. Уфсутани тугулъығалку нанум иғүйтхун уфсутагминың пилу-ку, уна нануң лъиқа пыюхтүк. Алиңыфкама амалы мантығами ылъығе юк. Таўхын гүайманықат Илаңа. Акуна қатнугнақцан қүйнім нықңаның минитат.

Савлук нулега аңалъкуқагамаўқ Илаңамын.

Киңоку, гүк, малгүк аńяк Сигнасоҳсимаўк. Тагани Кылътығыргым нальихқыналгемиң ымыңусима илани тахкугми. Ынкам паситыкумат Кылътығыргын. Итыҳсимат. Аньят наңрамат унильуку тагани Кылътығыргын. Налькўита пыңыкат, Илаңамун итыҳтут. Ысҳагаҳтуйъқылуку уныхсималге итыҳтагвигми. Савлугмун, гүк, Илаңам ысҳагаҳтуйъка. Тыңлуни Савлум ысҳагъяҳтума.

Киңоку, гүк, «тыңуқ». Кылътығыргым атасимың накын кулңанын қанылге никұма, қылығи Савлук.

Пима Кылътығыргын:

— Аңлъықутын укийьюми. Кыхтыкун ағыкинаң. Элинун туйъкувық ыгминақ қатңуқинаң Нувуқамун.

Лъоган укийьюми аныфкагат. Кыхтымун тусалғе, эгун гүаникума. Сивулихпигагмун ынлумун итыҳтук. Кафсаҳталғе акуна кильтыңитуқ. Итығъялғе, игұнапигмың туқуласимат ысилътыңит ынлум.

Анукагат, ылътуget, ют, ағнат. Қангутет лъика унувалғит. Ыкнықыкумахта, қаюнлъаҳтук. Нығыфқагиуқ. Таўхын қаваҳтук. Эгун, гүк, тупакатақуқ, мелькет лъыған миқисқіт унувалғеситун ынагагақут. Тупаглуни ысҳагъяқет туқуңалғит ақулңинтақуқ. Сивукуль, гүк, анукагета пеқет миқисқытың, ахсан тупаҳлъықашын, қатнұяхқа, сали қавақльи. Қаюлъағлуни, нығыфқагильтъағлуни, қатнұхтук тагавық ыглыҳлъуни. Умьюғақльуку Савлук пималғе, самың лъыған алиңайъқылъынан. Элини агулелъағлуни, Нувуқам туңынанун қатнұхтук. Мақнық эгун кумлатыңаўк. Амълъуглуни, ыглыҳтук Нувуқамун...

ЫҚАЛУК

Сивукуль полъанақаңың гатахсекут. Гатахтыльҳаглуки-ам тапқақ тамана аньям тапқа каўгақат. Мамсаҳтақат. Мамсаҳтыльҳаглуку қылывугақат саныхтагапиҳельку, амитагапиҳельку. Қылывулъҳаглуки полъаяққат игунан аноҳтыкульку тапқамың тунқугақет. Тамакын тафсиўкалиғақут полъалгит. Таўхын кальҳагылтың, уноқоқңаку итхутақет ипүтиг, сат лъыган аньям пит. Тайъагавык пытухтуғақет. Ынлъаҳқугақет тамакын тапқаның авралгуталуки. Аврат манутакльуки. Умелыхканың юхканың ысҳатақут, аңуқагагның лъыган иламыхтының.

Лъиқа тамум ыглыгутақет умелылілттың. Айеҳтыт апығақет. Айеҳтынулуки.

Ынкам уноқоқңаку аньят нывахтақет аглуни. Таўхын аньям илонун алъиқақ атхалъуку, самың мантагмың агуқақут. Лъыган таўғанлъығе миниқугақат. Тақақаңын-ам палухтыльҳаглуки акмайъогыт таўатын антакет санамақет. Инлухтун тувувилиглуки. Мантагмың тытықильуки кивимақет. Нами аньят палуңгалгенун ухтыльҳагылтың анаталъуки гатахкульҳаглуки палуңгалгит қайғанун катағет. Мантак, сұна ағвығым қорға. Гүаяттыпихтақут.

Саяхқат илисақут. Лъыган аньям қағсит има игунан атусиҳтуғақат. Тамана игунан мантығақ авиўгақат.

Ыныкитык итығақьялгекут, эгун қулнат ағнамың имимақут саяхқаның. Саялғык таўавык пекук-ам. Саятының атутақет.

Сивукуль қаҳақут такут полъалгит. Малгүк саялғык инлукулъутық, айъпит нукувақут саяхтумагми. Сайигумагми қаҳапихтақуқ, нами акумуқ.

Уноңулуку тупағъяғақалътың таўавык пекут полъавигмыхтынун. Натын эгун қаваҳпаката утақақельуки қайғильықет. Қайғекет. Лъыган мумгыт калъыхельуки тайқамавык қавалгенун канахтақет.

Пуюрулъыган полъалгенун гүатпинетүк: «Сето гүи». Пихкето, самың пиле – пуюру таўатын актүулгे, лыган алъиқиҳтупихтақат

самың лъыган. Таўальимауңа гүи. Илугақыкыка Тыңарын. Тыңарылъу амутагутақукук. Койңаяүхсимаүқ сивумни. Таўгақу.

— Амын-қа, — таўакулғе пека, — гыниўган гүи ылъпышитун таўақоқьякума, пытқа умелыкаганың лъигнайхто.

— И-и, — ынлахтук.

Іныкитык матыкогаку мулухпынани тайкана Тыңарын итыхтук. Эгун пынитыхълъук таўақыпихълъук алъиқан имақа. Супъяпихто таўақымың. Тугумеҳситетңә. Інырагаҳпүт тана алъиқамың имиҳтук. Күтхегум лъыган атықағлуни миникупихта самың ипа: натықаўгақльуку.

Гүнка гүи сама имисақльуки, қуйиниң нықылигакельуки, тымкаўгақльуки, нальогоқльуки.

Пека Тыңарын:

— Киноку сали углатульқагақ пинакывңа, имитақльықамың, — ынлагенахтук.

Ықалум қулигамсо:

Апийама. Такут игныгит қуйңильхым ныхқутыхкагнегакут сангильханун апым. Амалың ақүигақут ыгунгакун. Или тамана қуйңильхым қүйңе кымгипихтуқ қынгүйт. Нақам синыңаның ыгунгагмың.

Такут Крекейынкут игнитыңльу қынгүйт ныхқутыхкақ саныхтагақ апы ысҳагат. Такут игныгита ынкам нальунелькусимат, напақшимат.

Напақшимаят-ам алъат қуйңильхыт ысҳамыхтыху лъыган қуйниҳтың таўавык унумат. Сангильханун. Лъыган қун ысҳағъяхтунқихсақит, қуйниң эгун таўавык сангильханун тусимаүқ. Қылыги сивулигумат алъат. Агвитықльуку танунаюхсит. Юхсилҳагылътың, натын лъыган пакунъегулъықылгит натын. Тамум Крекегум игныни пит, сама налькутут, мантыгат қафсигут. Таўа ыгминаң лъыган юхсилъагылътың югутылат.

Югутылат тайъқагавык амалың айғысқым туңыңанун. Агулегақылътың унугакңаку. Алъамың-ам куйңитың симиғақыкет ыгның қукақңаку.

Гүи акуна илисимаканка югутылалғени ысимаўңа. Қынгүат тайқагавык льимат. Ипа укумтуңыңанлъыгенумаяхтут. Уңайим туңыңаның. Қынгүат такохун Рыркайпиякун синывамат.

Нату тануна амалъи ыкыҳтуқ. Тумлимат маюгве. Тумлимат ывық икутглуку, самун лъыган анунаюқылътың. Үңрак такохун ыкумат тувамун. Лъыган агулегақңамың, ывық тамана амулаглуку қуйңигмыхтынун. Қайúa илет қүйнит нутагингат ымытоқылгит. Тағьюхтуғақңамың түқоқут. Амалъи аҳсагаҳтақут. Эхурнам ыкығамат. Ыңгылжисимат сикукун. Қынгүат тануна алегаку нуна, қылыги Врангелы, такохун ухсимат. Қуйңет-ам таўани тумамалге. Лъыган амалъи углагималғе.

Таўгенақ самат суныхълиқумат. Тукуласимат. Лъыган қинунгисимат. Қуйңет амалъи акуна эты салухтусимат.

Ағнагамалъта сали мантығами иқаюғақыпупт анатапт. Кегми уноңулук ытығақаяхқат сильагаҳқат лъыған сильами. Ҳугақыкет килўйт айвығым, маклъим. Иқәхсалтыхағлуки, ыгульхаглуки. Сали ағнагамало гүи сильаганлъагъяұхсимауна. Тамакын ықтъёйиниң айвығым ылңулғит сильагаҳқат пекыкет. Тамакут ынкам акуна атымпалуки қуйңильхтаққамың тугокыкет. Қуйңильхнақаққамың санаугақет акуна камгыт ныхсам тымкенен, сильагат ылңулғит санақжыапут.

Қуйңильхтаққамың тықитақыкет игүйильуки қуйңит, аты-кухкат, игут.

Ағнагамало сали полъасигъюныхтумауна. Қинқу мантығаҳжъюни Калцинкүт ысҳагана налета юм, пит иланы: тана ағнагақ акумсисиүң атулғени регаль, атуюк.

Тағъёқльу пинитупик ысимиакук. Қонпың атуғақылғекук. Амта ыльца атуситуқамаўк. Атусекук-ам, атасиқун илисағъяхтуғақаҳпук полъасилгенун. Пынагунгуми ысимиакут нұхтынатықут Нувуқамың.

Анама қулиғамсұтақыкиңа, укйұугасагның Нувуқамун тықитакут накын ипа нунаның қимухсит. Қайғүалъамың, үңайигмит қамамыхтынун пытуғақет гүанит ынкам сали аюнамалуки никуғнамақут лъыңаҳталығит гүанита. Кальыҳтаққамың, гүк, полъасекут.

– Натын-ам алегақат атутыт? – апытақа.

Қинқу, гүк, қаваңуни никуга атун, лъыған ынкам тупата. Ылътуғаминун Владимирымун алцайъқа магнитофоны-мун. Сали тана микагалуни ысҳапалгенун қаҳаяүхсимаўк. Тугокықывут клубымун полъасилгенун.

Қинқу қиялғе ысҳага ығлығусилттыңата полъасилттыт.

– Тана саюгақа? – аптыт ыльца.

– Амта саюгьюғақу. Тагани илисимаки сали утуқақ саюн. Үғлығусилттыңата полъасилттыт, гүк, ыльца пет: «Үсха гутысхынлъаҳсиүң, саюгақъяҳқақ».

Илини сапуты илогатхун қияўқ, икихсийъқылуку. Икихтат. Кийыми эгун нукувгакүк. Пеңақа ыглыгусилтүү: «Аваўхлъықа саюты». Атутат, аваўхпыйнан лъыган саюн қаҳамаўқ. Атугаңамики Аяам атутыт, игни сикмигақак. Амалти ынқақа алегвини нуна, ынлықнапихлъыгэ.

Микагамалуку атусимаки аниң Ависым нениңутының. Ынкам анлеми атусияўхсималгэ. Таўгатылнугның апалъул или атутна: «алеҳлъықаҳпүт саюти ынлықнақ, ысҳамасисики анқат, ыта аңқакусегулъута, қуялъта...»

Тагавык пекаңа: пигутцан Тагъек, акуна лъиқа польасиягъюгнанимаўца. Таухкын Тулукам пимана, икаюгақыйъқылуки анлинҳат, натын иғнықа Яковын сама ыглыгусилтүүкақыkit олыгмит польасильтыңита, апыхтусаҳқак.

Ысimalуку ўика Тагъек сивукуль атусиянка ылъцанун атугаңанка, таўхкын илисақапук польасильтынун.

Пане Мемыльцеун пекүк, микагатыкылттың никугогақылгит атулгеның анаминың, атаминың. Ынкам анама таўатын қулигамсусимана, сали микагапимало атугъяўхсимаўца, анлъугни регаль саюгъяухсимаўца. Ынкам авакутет Аяянкук Тагъекљу лъиқа ынлықналгеның аглукаңумалгит. Акаҳпигақ минцилтүнумаўк, уюгаҳпигақ Валентина тухкагакун саналттыңулуни, Яковын польасильтыт ыглыгусилтүүкаат. Ылътуги Вика қаҳалттыңулуни «Эргыроными», амта тухкагакун алнагоҳтыңулуни илисималгэ.

Аяам қулигамсукума, натын қатнумалгэ Ленинградмун ысхағяҳтутглук ылътутгани, тагани мулулттың ысimalуки. Ынкам тыкитцами атусимаўк. Апытақа Аяя, натын-ам, самың умьогарахсималгэ қаҳамалуни ысҳапагвени Москвам. Пекаңа: «Алехсумақа натын питутагми ынлықналгэ нунавут, ют таманлъигит, пиниқыпихсақа нунака, тамың атусеңылгена».

Ынлықнатупик на Аяянкук Эмутылъу саюгақыкк саюты атылык «Қитарағак» (евражка) атутыккы тана Улосем, саюси-

маки Аяям. Углат ансамблыт матын алеҳтақыят. Пинихқакумат тана саюты алеҳтынатхуң магаданығмит ансамблыңита «Эңерым» Япониями.

Аяям углапик утуқақ атун акуна илисимака. Қулигамсук, уникпагақ, саюңцит нуналгутыми укйугальтаңтат акуна. Апыхтусимакет игныни Яков, Эмутегын, Маргарита Глухих. Атуюпихльуни нақам. Пинипихльуни ымамалғе, анамалғе, льыган игунан илисимакейъани апыхтумаки.

НАКАЮК

—Ағнақ ақыйаңуқ утуқигрүлтүкльүү, ақъяңуқ. Натын ўина авесималуку, юк итыгакуқ. Нақам алъагүақуқ. Қынгүйт ақъяңуқ. Игниүқ. Амальи натын антан агвырагақ. Таўатын алъиқакун, унаңсегىт алъиқат ымыналуки апыгақйыет. Тамун лъыган ымыллитат. Анин умухтақа-ам, ақитуұтақцами таўа уна. Имиқатаку, ымыңсаўканлъатат нунам этыкагани таени.

Гүй акуна ысқагақа ымыңсаўқақ.

Миқылъыягутңаку, амингамун лъилуку атҳатат унавык ынкам иманун ыпыхтат.

Анлъут агвыгыт касугақат, ылъини регаль имакун аёкуқ. Касугақдан қем сиңиңанун ўиңан ағнам пека:

— Этى кана умугьюхтуқ. — Ағнақ атҳақуқ умусахтуғақа агвырагақ. Күхүсинаң налъунелъкусимат агвырагақ, иленың агвыгыңың ысқагнийкүлүку.

Тагусаўхтет агвыгыт Нунағнун.

Киңоку таным тагылге қем сиңиңанун, мамроҳпагмит, амальи сикнарагылътың, тукусимат.

ТЕИН ТАСЯН

—Тамана укийугалъаңтақ ыскугақыбы да юпит ылъыт лъыган сапиҳкүн ипа. Ынкам-ам тана алңакаги алңагитаңқалтықылға атықыки «Азиатские эскимосы». Таўавық алңайъат лъыган юпим сальыврыга ылъычаның укийугагның эхурнам матымун. Ынкам акүигақылғеңа Қышымун, Олыгмун, Сигиньгмун, Үәйимун. Има Магадаными тана алңагитақ энмет ысқагнегаҳси укавык тыкийъатхун атықыкит «Юпит кырысмет». Натын укийугак польалгит, қамигалгит, мугусилтыхкат натын тенмаүгекійет. Хұанқута ылъыхпут лъиқа. Мулушихо калъыхлъуку, нуна ылақақлъуку тамани Врангелыми, Рыркайпиями, Имақлъини ынкам Наними. Ынкам нуна ылақңамтыхун сұна налькугақыхқывут укийугалъаңтапик, юпит сат ипа. Йыграт күн тана Врангелы қамванхақ пекүлгит таўгенак, гүк, йимат 1926 гиүгими.

Қылғыги йимат укийугасалигның. Акуна там йильхә пиңают тысячаның сырнақылға. Лъыган тана аленгальықуқ. Ынкам-ам пыткүмаматцани алңагитанльяғвени Магаданым санамат атықа «Тайна Чертова оврага». Таўани налькыяхпут юпит ыт-фет. Амалъи тана алңагитақ ысқамаҳси. Таўани ылагенайилңам, лъыган қонпыпик дневникитхун алңақылғеңа, лъыган сальыврығахпут таўавық алңақыбы да ынкам тана алңагитақ таўгапиругақ тумамаўқ....

Такук ңан ІІкъым құкани ылъыгик малгүк илирық Имақлъиқ, аңуяхситун Ратманова ынкам Элиқ – аңуяхситун Крузенштерна. Такук илирық қантагатышихлъыгик. Тагүэнәқ ситаманың километрының алъакагуңақуқ. Укийугак атасиқун ысаҳтук. Таўкахун, гүк, Имақлъиниң эхурнам Элинун ысаҳтук тапқақ, акуна таўани Тапқами аглут ытақъяхтут. Такут мугусилтыхыңит Имаклъимам, Элим таўани ылъиқақыйягет амалъи аньяптың укийуми.

Таўани, гүк, Элини ысимаўқ нукалъипек. Амалъи, гүк, уна сейгоргыпигуқ. Амалъи лъыған иляни нукалъипет сиғлылътафкақет.

Нақам анамильу ытакүк. Таўгенақ нықнелъыпигүк. Үңкам амалты нуналгутңита пиниқақат.

Упынгама, гүк. Тамана сику энмет ихтүхкума. Алъакагмың, гүк, қаяхқугакут такут мугусилтъыңит элит. Тана, гүк, амта нукалъпек амта қаяхқугақмиўк. Қонпың, гүк, қаяхқугақдан ани малихтақа қем синиңанун. Үңкам ысҳагнегутакнан таўгенақ тагақүк. Қиңококу таным малихта-ам, ысҳагнегутңан та. Атаўх, гүк, имна агиҳтыхпынани мулупихтук.

Там, гүк, ани ысҳапапихтақа тагна сикум туңыңа. Таўхкын таўка игвақыситахтуқ қаяқ. Қылығи игныға. Аңогақүк сукеты-пихльуни. Ани умьюгараҳтуқ, сими кек уна таўгалъихта, накальу аңқигиңаҳта?

Тутңами, гүк, ани ысҳага, акуна ик сикмимаўк. Итық тынпутук-ам нукувынгитуқ. Ани тана қаяқ амувьёглуку, тана иг-ныни ақумгавеның амо наңякыпихльуку. Ысҳағъяқик, гүк, қулик лъыған агук. Қылығи там сөгъергыңунақым ныҳсақ туқутыхпынан икилигенаглуку, тунуминун ыкума. Тана, гүк, ныҳсасурагақ қылығи қаримапихсимаўк. Амалты ылагнигумамиўк тыгинғагми.

Там ныҳсам-ам тасамакын қулик пакингупихсимак, ыңкам-ам аымсухенам қылығи тана нукалъпек аўгминун малигусимаўк. Үңкам, гүк, ани там нукалъпем илуни самсухенам, туқутыхпынан амигума тана ныҳсақ, икума тымка-ам уқулгулуку. Таўгенақ нықненаўхтыңан лъыған унуванған иманун синта. Танапасук, гүк, лъыған акуна тымkelъуни, нықниналуни тага кытмоҳтук.

Сакаюхлықа матықогақу улуфкапихта. Рыпаль, гүк, тана тапхақ тайикавық ылъығе Имакльинун, китук.

Үңкам қамванжавьеқ таўхкын ысхақъягет аглут алетыфқаралгит. Үңкам тана амалты ытықитагапихтақуқ-ам, қенұхтақнану тана ытықитагақ савипихтақуқ.

Таўатын тана аптықақат. Амалты ануқағат никумат қулигамсук, натын илирық тақук алъакагусимак.

Кулигамсук тана апхұма ысimalуни Үқалум.

МАРГАРИТА ГЛУХИХ

—Айъпитцаның калъыхтакут «Эргавымун» минқылттыт, атухттыт, қаңалътыт. Ысҳапаганка углат ағнат минқет. Илука қүякуқ углақ минқылгеле. Тәгёенақ углат қысиның амальи ынугакут, ынкам минқат санаёт лъика ысҳагнитакут. Мани нунани акуна қысигута пинилгеның. Сиглығоқут тымкат санақыйет нунани. Укійугак на ысimalуки кооперативыт ағнат минқатың-кульит, насатыт, камгыт тұнақыкет тамавык. Үнкам акуна тымканқақылғит.

Атуғақъяқет ағнат минқылттыт акуна нальоғыт. Матыми акуна пигутуқ. Укійугак ытақъялғит комбинаттыт, тамакын қысиңақылғекут. Акуна қысингенлъағвигута матын.

Қонпың гүй қанғутықақақа нунани санавғананиғет тымкат. Үнкам углақ тымкақ сагмақат атухпынан.

1986 гиүгими нутапик гүй алъат нуненун юпилыгнун пималгеңа. Ысҳаманка тымканың санакынат минқат. Пинитупик санаңгалғит нальоғыт, лъика рыпаль қыҳсугакут алңахситун. Натын тагани анљұнғилнұгның нунени санавғавиңқақуқ тымканың. Ныҳсам тымкенең санатакут гатының, акуна атықлъугның. Ақисағвини Даниям тамакут атықльут, гатыт ақи-тупихлъуки тұнақет.

Ағнат нунани ылъығит мани нунамтыни тунивихкетакут. Йықай гүэсам тунивилгоқъяқан минқаның ағнат ырувлаңақнаялғит. Тукпигақнаяғет атықут, камгыт аминын, игуның санакынат. Акуна ағнагат ысқутақнаяғет минқынығмың анета, ымета. Укійугак на натыҳқат киракиңқақет ағнат, камығнун атуяҳқат.

Алясками ысҳаманка акуна натықаның санатақылғит. Пекқетекші: ысқутақисиқи ағнагат минқылтығмун. Натын кун акуна минқашаңқаңқақтъықысита.

— Накын? — аптытақақа.

Корпорациям «НАНА» түкльумакитңа. Пиңают игалут тасамани Коңебугми апыхтусиманка агнат. Накын ипа нунаның лъоган-ам тықисимат таўавык нунамун ыскухлъықылътың миңқылъыгмун. Гүи амта ылъиниң самун ипа илинъақумаўңа. Ысқаманка Алясками, натын акуна агнат амингигақыйат аньяпик.

Қипаның ылңупихлъыгеның атуғақылгит тагани. Тагани пиңаюның игалималғеңа ынкам илатақо польасильтыңинун тыңагутыкун тутақзата туристыт. Ынкам акуна таўатын ырувлаңақут таганлыгит юпит.

Тана гүимнун қулигамсукума Тасатым. Сивулихпигалуни Тыңанухан Нувуқамың токарыңұхсисалғе. Савильтқуюхкун саналтыңухлъуни. Советски власти икаюҳтықлъуку тама-ни аньят акуна ивырунут, тукпиқыңаның алъани нунани. Та-кугут қунам «Кайылыт», шведыгмитат «Архимед-2». Тама-кут аюгисимает лъика қакумун илильтуң ивырунлъаҳтыхкат. Тыңанухатын қунам.

«Ивыругит шведыгмитат акуна ылңулгит ынкам хұаңкута илинъақыпихсимапут русит илаклъуки. Сали на на-тын ивыругисималуки аньяқылгит юпит ацомың, накальу тыленәңдымың. Ивыруната қунам сагиқнегутыпихтукут лъика аньяқтұлгекут». Қунам тағавык Тыңанухан гүатпеқүк: «Ысха айвыгагъяұхтыпихсимат ивырунамың. Тана кынлықлъуку лъика кегниңнанхтут синиңанлъыгит ют»

1936 гиүгими Рыбинскыми ылъыгим ивырунлъагвим за-водым санаяуҳтет малгугнатқанылығның силылгыт ивыругыт атылғыт «ЛМ- 4». Сагиқнетыпихсималғенут тамакут, акуна ылнупихсимат. Қунам мулутыпихлъуки атұнамат, эванулик пинихқамат алъат нунат ивыргиңың.

Атасимың 1947 гиүгими Элиның наңрамат пиңают анья-пихлъут – Каюқтункут, Нијовинкут ынкам Аңутунук. Малгуг-ни аньяғни нутагингат юинақ ситаманың силылгыт ивыругыт, атылғыт «Ивынрут». Намем пиниклъуки юпітың тамакуның санасимақет. Тамакут ивыругыт сиглыхқытуқагут, нақам асит самкут ымығмилнұт. Ынкам атасим кыльзагым алңаны углату-пик уқугун атугақықит. Ыкығагъюхқыңат аноҳтыңат атасиқ аңқигнамаўк. Малгук аньяқ утығниҳтук Элинун. Пиниген уных-лъыге әлигми Утоюм, умелган колхозым, малихсийъқат элит аньят.

Лъугагункут Аяқаңанкуль малихтет, ықығахтут. Ивырупут нақам утуқималғит. Ынкам пыгным қатнуҳтат ивыругык. Нию-

вим аңохтыңан ынлагыюмситықаңет ахтулгит ивырупут. Қынгүат қатңұхтет ивырупут. Эгун қуахтақаңпут тумы ықыгалғекут элит ивыругат авилухқук анлин. Қылығи асентуңыңанлығе натңа сиглыхқуқ. Нәкам симиҳқелъутың. Нувуқаңмит калалуки туйъутет Элинун Ынлагыюсагатуқаң әлиқ сумықкумаўк.

Нувуқами Тыңанухан саналтыңуңсимаўк пиниҳсаглуки ивыргыт, санатақельүни симиҳқенеңиң сиглыхқақылгит. Құлыт ивыргыт укійұхпак санаңет.

1951 гиүгими туюгаңат Пынагунгумун. Умелган станцијам Беляевым ысқама Тыңанухан пильхунилуку. Уныңсима ынкам станциями. Укійұхпак санаңет ивыргит аңяұхтұттыт Лъуграмың қынлықлұку экурнам Нутепельменымун.

1960 гиүгими пинитун агулұхакун тунумат Почетны грамотаның Верховным Советңан республикам.

ЁМРОН

Үкійугак 1944 гиүгими хұанкута ыскунығмың тақпамта қатнугъяхтунақумакут Қышымун Гухынкағункутхун. Нувуқами каяныпик ыкукут. Аңқигналгит тамакут Ықалункут ықақапут акуна упьюогалуки. Кымлиңанкут. Нақам имагниғруғақұқ, қенитыпихлұнуни. Месису аньяхпут акуна санихлұку аньяхлұук утуқақ усеноңхтупихлұығе.

Таўатын усиливъяғыльта қатнугнақукут. Гүарат ивыргық қатнұхнығмың ахтупихтақұқ. Нақам Гулькүгін ивырухтықақаҳпут. Таўхқын қынгүат қатнугаҳтак. Каңисқұмун қанлемта Макагның таўхқын гүэтхынлакут Тунилекнүн. Нақам амалыи уноми Каңисқұқ сали ануқельимақ. Тайъпиңкын қылоның қевғагыт ысипат. Итық нақам ылъмагақ. Нақам тами аньями углапик ыкумаўқ, 34 юк.

Мавық Қышылтығе, больницамун акуна. Максимовынкүк такук ыскұхтық нулекүлұтық мани аглюяқалытық тыкитақұқ тукухтупихлұутық.

Таўатын ыглыҳсималъта Гухынкаун агиўқ:
– Імгым ухтыпихтетыкут ивыргығынкун!
Нақам тана апығақыкит ивыругвит қулъулуки.
– Қульхұн ухтыпихтетыкут ымғым!

Сивонун таевық писи! Сивуяғми ытакукут гүи-ам, Ненетегын, Ататегын. Пегынца: «Сивуйим қайңанун ухтын! Сивуйим қайңанун ухтыңама утығмун ысқапақо. Тае Гухынкаум тақук Ульқенашынкүк Апқалуңалъю нукалъпегумалуқык: «Үа-вық тетық!» Агук тае. Қылығи умьюогарахтук, кинъяқыумта капенахлұлықтұкык савиҳлұугмың.

Эрмен ақум сайңани таени тугулуку ымыңтатыхлұук, лъыган қалупихтақұқ аңатугипихлұнуни.

Іншықтық, куқанун ысқагъялғенә Кымлиңанкүк Ықалуклұу анқигналгик, сивони инаҳталгик, лъыган кинъяқупихтақұқ

акумгалътык. Максимовын тана, нукувнами, нулени альамың уликаң.

Нақам Гулькугъи-ивырухтывут полный ходапихтақуң Каңисқумун. Сукатыпихтақуң итык.

Ыныкитык қуньялъыгмун ысқагъялғена, эгун таўга Тулукак, нақам нулихтунҳамаўк Лалымың, таўга агўатахпик малгүк акуқагак-ам, Сипқалук, Тымңагум пане, таўантасқиңиук. Тулукак рыпалъ акамлъухқылуни ықык, лъыган ҳұмсухенам агўатахпак «пуф, пуф, пуф», -лъыган пекүк.

Қынгүат тукукт.

ЕЛИЗАВЕТА ДОБРИЕВА

Апака Синациқ польасионыхтуқамаўк. Ылъын акуна атуситумаўк. Саюгақдан акуна мелькынегутақуқ игүисиқалъха, таўатын апығақа апани Елизаветам, Атум панен.

Қаҳанкыхтыпихлъыгэ.

Пекаңа, амальи илисимакан саюгақъяк Нутетегыльу саюты «Натын нанук тукусимаят». Атусимаўк Синациқ-ам, саюсимак Нутетегыльу атасиқун. Тана ңан мугусильты мугусималуни нанугамалге. Тана на қатнусимакик Хабаровскымун. Тагани фестивалы ыглыгутнатхун. Қонырың маюгемит атутуқамат, польаситуқамат. Акуна нықнеюқамалгит.

Апака Синациқ қонпың оран қанытуқамаўк Ынкам анынан Ияйын илини пупийъагыохтыфкақа, сұна лъыган айъақыхпышанан қанығақдан, илумулуку қанытуқ.

Атутынлъамаўк-ам ынкам Нутетегыльу саюсимак. Атутытуқақ қонпың, уғланың атусимаўк. Изба-читальними на калъыхтақылгит польасилтъыт, нами илисаҳтут. Лъыган касутақылгит салилтъың. Углат нувуқаҳмит атуситуқамалгит.

Киңоку нутапик илаңсехкыт Гүэнымун. Тагани ңан сали ансамблыңитақылғе. Гүэнымун, гүк, қатнумаўк қимухсимың. Нунаникумахкыт ынкам, гүк, тунумет ынлықналгеның алңаның. 1923 гиүгими туомат делегатнулук нутум нуналгыт катымалъянун. Гүэными тана ыглыгусимакит.

Амта тагавык қатнумалгик қимухсимың. Хўанкуни лъимтагоқуқ алңашак. Акулңини катымаямалгит ақумгақуқ апавут. Аңуйит авренең алъуни. Акуна Синацим илисимакуманың иңлисит улот. Натын на иленильу регаль капилттыңулуни ыкытумалге аньяхлъүинун аңуяпіт – ағвығнеҳтыйт.

Апака сивулилуни итхумаўк артелымун. Акуна акисаҳтыңумаўк кооперациями. Тамани укийъугак кимаўгекылгит укпышталгит, артелыт тамакут тумаңнакумалуки. Атасимың

укпыңгалгим Нунегнилам ылыхсимет атхит юнта артелым. Апа-
ма пима: «Ынан нутагингат сананегапут».

Тагани ыглыҳсималге 1936 гиўги.

Қафсит рыпаль мугусилътыт нувуқаҳмит, гүк, икусимет,
сику атыхъльуку. Ылъини регаль, гүк, пимаўқ Нунегнилан. На-
лет мугусилътыт ихлъыгемет иманун аңалъкум тугуйъкумангисага.
Утоюм ынкам илета икаюмет сикумун ухлъуки. Илета атыкутың
илулитың иклъуки асисимет ихсималғенун. Тагани ивагумакет.
Тыңагутының ифкасимиәкет прымусының, ынкам мақалгеның
авраның.

Углақ Синацим хўаңкунун қулигамсукума. Ылъиң натын амта
илатықыңамалге алъакеҳқықаталгемун ылъығмун.

Лъыган Нувиқаң углапиҳсаҳтүк. Лъыган аньяҳтуғақылгит. Упынгақңаку қамигақылгит. Акмайъогыт тамакут имиглуки ағвыңақңаты ңан, пүгнүлиглуки агукуғақет. Лъиқа тана аньяқам. укумтуңыңан тунқугекут. Сивукуль нығыфкағекут. Таўхын агукуғақут. Тунқугекут малигүлтүгөнүн ағнагалъта, нукалъпегат акуна. Нами унитақет. Имақ тана пиругақңан-ам аньяқут. Пинитун қавақъяната айвығагнаңқақңаку. Түкльугақетыкут ақмагъяҳтуйқылтта. Аҳпалгигақут қимухсимың. Тагутақут, лъыган үқиҳсекапут. Аҳпалгинығмың тақақңататана апы ылақат.

Тамана амингақ таўавык ыкуғақат. Таўхын-ам санегутақңан аньяғнегутақңан амингақ тамана амулапиҳтақат. Үқиҳсипиҳтақуут. Тамакут мантығат тапхиглуки ңан имығақет-ам, тапхиглуки эномақет. Ыкеҳсаҳқат. Укйұқатақңаку ақмавык аньяқут. Илисимакыпихтанка полъақңатасаяқут.

Илини тамана тағсиўкахқақ тапхақ капиҳтақыкит. Нами кылывугат. Акуна агүатңанлъыгит тағсиўкахқаның пекет. Хұанқута сиқунагмит такут тыңаюлитут. Тыңают таўавык асильуки саякуут.

Күлңалиғақыкет ыныт тамакут. Алъпагатыпихтақылғе тамана. Суңалихтульта, тальигалихтульта. Қаҳапиҳтақылгит. Атықльұната матамта. Умақут, умагнеқет. Салығнун лъыган умакут. Алъиқиғекут лъыган саның. Лъиқа каяқут таўатылңулығнун. Паюхтат алъиқиғақет. Илисатықылттың ағиүғақут.

– Натын?

– У-у, қамай, саеҳси!

Нувиқаҳмит анланияғатыпихтақут. Итығатыпихтақут саяяхқанун. Ыныт тамакут имипиҳтақет. Такут қағсит саялғыт атуғақут. Гинақұхтагақут илет.

Гүй матыми аглуғақо, қулиғамсүйт таўатыту. Укійұгулъаҳтат ипа салғит. Укійұгак сагиқнапихтақылғе ылтық. Мылгарисималуки мугутақылғит. Тамакын унгаҳпагның нагульылъаглуки капақыкет. Углалътың мугутақылғит. Натын атасилуни ке анльук тыгик аюннагута, Нагульылъаглуки аюгутақет. Там илинам панамың капақет. Тукутақнамыхтыки аюгутақет. Тамакут матыми аглукақақанка. Қайғүалъамың, йыграт нықнелғит. Акуна укійұгак тығмегнегақылғит авлықатаның.

Гүй илисимакақа Нувуками ысimalо, талгұа аңогумалуки ивыруғисималуки. Таухын ивыруңылъапихтут Усуқунам ңан анылъхутта тана. Саўгак ивыруғық, двигательнұк итық. Таұхын-ам ивыруғыт тықисаўхтет. Аңопихтақут айвығыт пугақната, ыпхтықаглуки аңогутытың, пынъаҳтакет. Атхақната таным аңогақут.

Укійұгак агвыңақут ағыфсагның. Акуна польалғени нұкальпегумало ыто.

Ытакун тана тухқағақ. Тамум атықа «Национальный праздник». Польасекүт, қаҳақут. Гүй аваўтнақымсайитақа укійұгулъаҳтақ аглукақ.

Атама гүй аныңи Хухона. Мантығат анльухльўғақут. Таўағық касуғақут аңуқағат. Үңкам нұкальпегамало итығақо. Қулиғамсулъыгенун ниқүғопихтақо. Ақуна укійұгак ыскугақет миқисқит. Үсқатана нұкальпегақ ынкам ағнагақ саюғакүк. Илини итық углапик авағумаяғака. Эхурнам ынқақанка. Үңқалғеми, санаянка сукатақанка. Үңкам или тухқағақ. Укійұгак аньярагахтыхун қаяхтуғақылғит. Ұсияқылътың, алъамың, калақыкет нықненхтатың калалуки. Үңкам инлонтуңына тухқагам – куврихтулғит. Лъыған игунан мұхқун алеҳнақақақа.

ЗОЯ НЕНЛЮМКИНА

Нами, тымца алейитуқ сұна, акуна атуты. Никугогақнамтыху атуты, никутнақуқ, накын юм лъиқа амұя, накын алегумалғит апалъуит.

Хұанқута ытфипут нұна Айғысқымы ылъығе нынлъытуңған пиніқақъяқпұт. Юпік қуяқуқ ысқақңамиуң имақ наманыпік кегми, ануқңилъығе нунавут уми ығнығми. Інкам илони юм алегакуқ атун.

Натылнугның ипа атутылгут юпіт – нениқутының, қаванлъатының, инықуты, құйваттаюм. Амалъи илисімакаҳсиүн, натын атумалғит уникпагагни қиқмігат натығми.

Имақтый ымама қулиғамсусимаңа, гүк, ыльцан ати Умқарагақ укійимауқ аюналғемі Калалъит нунани. Қаяхтулге тагани пияқумаүк. Амта апалъуқақат тахкуғмит пиніқельуку нунайың, қулиғамсукльуки ыйытніт қақымкұғмит.

Атуты қулиғамсумаўк ынкам таңқигутнұмаўк түмәни ығлыхълығим юм. Қағум нунам-амикаома: лъиқа қывлекшиталғе масами апы, қывлекшиталғит игалықитагыт укійъуми, тыптықат насигат нунами кегми, қагна нұна лъиқа уңиғақылғе.

Атасимың укійъоми Нувиқами ануқнұхтыпихсима, имагнаұхтыпихсима, қенұхсима. Нагүйт қалғигақут тагралғим имам қайцини. Амлъугъяғами ақумғамало ысқағақа ағиҳтагвигми үйгахлъугмун палухъльуни ысқапакуқ иманун Нутетегын. Сильагакун лъыған кусиҳтақут ымғыт. Пекә апака Тынетегын, ысқа хұанқунун қаюғъяқтуғли.

Гүэсам кимаүгинета, қайғүа нутагингәгмың атусийита?

Амалъи ынқама утуқақ атуты «Аҳа атуғлагоқ», юпихтақ атун саюғақйың Нутетегым, матыми атуғақат игунагмың полъасильтыт.

Киңунымтынун уныхълықут атутніт Қеперым, Ақыңам, Мылыгром, Нутетегым. Акуна матыми талғүа укійъугальапік саяқ лъиқа анлинхаўғақуқ. Мысаҳтақнан таўхын мұмық сиву-

куль нанъякырагаглуни лъыңаңталғе тагавык анпыхса атуты. Та-
гавык саяқ утуқинағутуқ.

Тагавык ыглыхтақлъықуқ қонпын, лъиқа уна қилак, лъиқа
уна апы, лъиқа уна имақ.